

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ОНИШКІВ ЗІНОВІЙ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 378:373.3(1–22)

**СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО
РОБОТИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СІЛЬСЬКОЇ
МІСЦЕВОСТІ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Тернопіль – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
Савченко Олександра Яківна,
Інститут педагогіки НАПН України,
головний науковий співробітник лабораторії початкової освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Іванюк Ганна Іванівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка, завідувач
кафедри педагогіки і психології;

доктор педагогічних наук, професор
Пріма Раїса Миколаївна, Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, професор кафедри дошкільної
та початкової освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Тарасенко Галина Сергіївна,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, завідувач кафедри дошкільної
та початкової освіти.

Захист відбудеться 23 червня 2016 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.03 в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (зала засідань, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027).

З дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті <http://www.tnpu.edu.ua> та в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розіслано 20 травня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. М. Мешко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблема якості освіти на сучасному етапі розвитку України набуває особливої актуальності. Вона виступає національним пріоритетом і передумовою державної безпеки країни. Розв'язання окресленої проблеми потребує переосмислення концептуальних підходів до професійної підготовки майбутніх учителів. Методологічним підґрунтям цього є закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Державна програма «Вчитель», Концепція педагогічної освіти, Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст., Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., новий закон України «Про вищу освіту» та ін.

Створення якісної системи освіти неможливе без урахування тих глобальних змін (розбудова демократичної незалежної України, інформатизація усіх сфер суспільної діяльності, інтеграція системи вітчизняної вищої педагогічної освіти в європейський освітній простір), які відбулися за останні двадцять років, а також демографічних, соціально-економічних та інших факторів, котрі впливають на освітню галузь. Демографічна криза, яку впродовж останніх десятиліть переживає Україна, негативно позначається на розвитку шкільної освіти, особливо в сільській місцевості, де за період з 1990 р. по 2013 р. кількість шкіл скоротилася з 15135 до 12433, тобто на 2702, що становить 17,8%, а кількість учнів за вказаний період знизилася на 893,6 тис. осіб (42%). Помітно зменшилася середня наповнюваність класів і шкіл; проблемними залишаються початкові школи, де наповнюваність становить менше 10 учнів; збільшується кількість класів, наповнюваність яких складає не більше 5 учнів. Унаслідок цих процесів зростає кількість школярів, які навчаються за індивідуальною формою, що призводить до погіршення якості освіти.

Сучасна сільська початкова школа є багатоваріантною, переважно малочисельною, що потребує особливого підходу до її функціонування, створення належних умов для якісного навчання, виховання і розвитку молодших школярів.

Вивчення стану підготовки майбутніх фахівців до організації навчально-виховного процесу, управлінської діяльності в початковій школі сільської місцевості засвідчує недостатній рівень їх готовності до професійної діяльності. Поза увагою залишаються навчально-методичне забезпечення навчально-виховного процесу в сільській школі, організація індивідуального навчання, робота з учнями, різними за рівнями навчальних можливостей, організація виховної та позакласної роботи з різновіковим колективом учнів, забезпечення наступності в діяльності дошкільного закладу і початкової школи та ін. Тому виникає необхідність розроблення та впровадження у практику підготовки вчителів початкової школи нових концептуальних положень, які б відповідали тенденціям і перспективам розвитку сучасної початкової школи сільської місцевості.

Вивчення та аналіз наукових джерел з проблеми професійної підготовки майбутніх учителів дає підстави стверджувати, що проведено ґрунтовні дослідження, які можуть слугувати основою подальшого розроблення та вдосконалення різних аспектів зазначеної проблеми.

Теоретичні та методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів висвітлено у працях С. Гончаренка, К. Дурай-Новакової, Л. Кондрашової, В. Кременя, А. Линенко, О. Савченко, В. Сластьоніна та ін. Окремі питання психолого-педагогічної підготовки вчителя до професійної та інноваційної діяльності вивчали О. Абдулліна, А. Алексюк, Л. Даниленко, А. Деркач, М. Дяченко, М. Євтух, І. Зязюн, Л. Кандибович, Н. Клокар, О. Коберник, О. Козлова, Н. Кічук, Л. Кондрашова, В. Кравець, Н. Кузьміна, І. Осадчий, Л. Подимова, О. Попова, В. Семенченко, Г. Терещук та ін. Важливе значення в розвитку професійної педагогічної освіти мають дослідження, що розкривають теоретико-методичні аспекти підготовки вчителів початкової школи (Бібік Н., Біда О., Бондар В., Вашуленко М., Гусак П., Коваль Л., Кодлюк Я., Коломієць А., Комар О., Кузьміна Н., Мартиненко С., Марусинець М., Пашенко Д., Пехота О., Пріма Р., Сисоєва С., Скворцова С., Тарасенко Г., Хомич Л., Хоружа Л. та ін.).

Важливим джерелом розроблення проблеми підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості слугував зарубіжний досвід навчання майбутніх учителів, відображений у дослідженнях з порівняльної педагогіки (Абашкіна Н., Волошина О., Локшина О., Озерська О., Поліщук Л., Пуховська Л., Роляк А. та ін.).

Проблемі підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах сільської початкової школи присвячені дослідження В. Кузя, В. Мелешко, М. Міщенко, О. Побірченко, Л. Присяжнюк, Н. Присяжнюк, О. Савченко, Г. Суворової та ін.

Протягом останнього десятиріччя досліджувалися окремі аспекти функціонування сільської школи: історико-педагогічна ретроспектива (Барна М., Белозьорова Н., Березівська Л., Гомоннай В., Іванюк Г., Кравець В., Мандрик Я., Пенішкевич О., Петренко І., Щука Г. та ін.); управлінські питання діяльності сільської школи (Мелешко В., Осадчий Г. та ін.); вдосконалення навчально-виховного процесу в сільській школі (Коберник О., Коваленко Н., Пінський О., Присяжнюк Н., Шиян Н. та ін.); функціонування різних типів сільських початкових шкіл (Кузь В., Манжелій Н. та ін.).

Незважаючи на значні наукові напрацювання в означеному аспекті, проблема формування в майбутніх учителів готовності до роботи в сучасній початковій школі сільської місцевості ще не стала об'єктом фундаментального дослідження.

Аналіз теорії і практики підготовки майбутніх учителів до організації навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості дає змогу виявити об'єктивні суперечності, що посилюють актуальність проблеми, зокрема між:

— об'єктивними потребами підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості та реальним станом професійної підготовки вчителів початкових класів в умовах вищого педагогічного навчального закладу;

— значними науковими напрацюваннями з окремих напрямів професійної педагогічної освіти та відсутністю системних теоретико-методичних досліджень з питань підготовки майбутніх учителів до організації навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості;

— необхідністю оновлення змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх учителів у вищому педагогічному навчальному закладі до роботи в початковій школі сільської місцевості та недостатнім науково-методичним супроводом цього процесу.

З огляду на актуальність зазначеної проблеми, її недостатню теоретичну розробленість, необхідність подолання наявних суперечностей обрано тему дисертаційного дослідження **«Система підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в загальноосвітніх навчальних закладах сільської місцевості»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планової теми науково-дослідної роботи «Підготовка майбутнього вчителя до інноваційної діяльності в сучасній школі» (державний реєстраційний номер – 0111U001321) Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 3 від 31.10.2000 р.), узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 8 від 05.12.2000 р.).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи у вищих педагогічних навчальних закладах.

Предмет дослідження – теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах до роботи в початковій школі сільської місцевості.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. Дослідити генезу розвитку сільської школи й професійної підготовки вчителів початкових шкіл в Україні та сучасний досвід підготовки вчителів початкових класів у зарубіжних країнах.

2. Визначити компоненти та критерії, показники й рівні сформованості готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості.

3. Виявити стан підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в школах сільської місцевості.

4. Розробити концептуальні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в школах сільської місцевості.

5. Визначити педагогічні умови підготовки студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості.

6. Обґрунтувати систему підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості та розробити модель її реалізації.

7. Експериментально перевірити ефективність запропонованої системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початкових школах сільської місцевості.

8. Підготувати науково-методичний супровід системи підготовки майбутніх учителів до організації навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості.

Провідною ідеєю дослідження є розробка системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості як підсистеми цілісної системи професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах, яка реалізується в умовах особистісно орієнтованої освіти, передбачає підвищення рівня їх готовності до організації навчально-виховного процесу в закладах означеного типу, спирається на низку підходів і принципів, що становлять методологічні засади дослідження.

Концепція дослідження. Поліфункціональність та специфічність діяльності вчителя початкової школи в умовах сучасного сільського соціуму потребує системних змін усіх складників професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості. У зв'язку з цим визначено концептуальні засади системи підготовки, які передбачають обґрунтування її на методологічному, теоретичному та методичному рівнях наукового пошуку.

Методологічний концепт детермінує вибір і взаємодію наукових ідей та домінуючих підходів до вивчення проблеми підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості. Основною парадигмою підготовки студентів є теорія особистісно орієнтованої освіти, яка передбачає пріоритет індивідуальності, самоцінності, самобутності студента, гуманне ставлення до його особистості, використання його суб'єктивного досвіду та формування пізнавальних здібностей. Дисертаційне дослідження ґрунтується на таких методологічних підходах: системному, компетентнісному та середовищному. *Системний підхід* дає змогу розкрити цілісність об'єкта дослідження, неперервність зв'язків між окремими його компонентами – метою, змістом, способами, засобами, формами та результатами діяльності; відносини суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Підготовку майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості ми розглядаємо як спеціально сконструйовану педагогічну систему, цілісність якої забезпечують її структурні та функціональні компоненти, що знаходяться у взаємозв'язку. *Компетентнісний* підхід слугує основою методики формування професійних компетентностей, необхідних учителю для здійснення педагогічної діяльності в умовах початкової

школи сільської місцевості. Реалізація *середовищного підходу* спрямована на створення сприятливого навчально-виховного середовища у вищому педагогічному навчальному закладі, що має позитивно впливати на процес підготовки студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості.

Теоретичний концепт дослідження складають основні дефініції, що розкривають сутність явищ, які вивчаються, провідні теорії, концепції, покладені в основу проблеми дослідження. Ретроспективне вивчення історичного досвіду розвитку початкової освіти і професійної підготовки вчителів для початкової школи сільської місцевості та врахування впливу зарубіжного досвіду на розвиток вищої педагогічної освіти слугувало основою обґрунтування концептуальних засад та принципів, на яких базується система підготовки майбутніх учителів до зазначеного виду діяльності у вищому педагогічному навчальному закладі. При цьому враховано поліфункціональність педагогічної діяльності вчителя початкової школи сільської місцевості, підготовка до якої здійснювалася з позицій особистісно орієнтованої парадигми освіти.

Методичний концепт дослідження передбачає методичний супровід експериментальної перевірки системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості і реалізується з урахуванням визначених педагогічних умов та характеризується взаємодією мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісно-рефлексивного компонентів, етапів підготовки (базового та узагальнювально-корекційного). Цей концепт спирається на змістове (педагогічні дисципліни, спецкурс) та організаційно-методичне (форми, методи, написання курсових та дипломних робіт, виконання завдань педагогічної практики) забезпечення підготовки, враховує критерії та показники рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості.

Загальна гіпотеза дослідження. Підготовка студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості буде ефективною, якщо здійснюватиметься як система, побудована відповідно до розроблених концептуальних засад і ґрунтуватиметься на теоретичних та науково-методичних положеннях, здатних забезпечити формування у майбутніх учителів готовності до роботи в початковій школі сільської місцевості відповідно до запитів функціонування і розвитку сучасної початкової освіти.

Загальна гіпотеза дослідження конкретизована в низці гіпотетичних положень. Формування готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості буде успішним за умов:

— поетапності й неперервності підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості;

— побудови процесу професійної підготовки майбутніх учителів з урахуванням варіативності здобуття учнями початкової освіти та поліфункціональності педагогічної діяльності вчителя початкових класів;

— моделювання процесу підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості у взаємодії з навчально-виховним середовищем професійної підготовки;

— забезпечення у процесі професійної підготовки єдності мотиваційно-ціннісного, когнітивного та діяльнісно-рефлексивного компонентів підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості;

— використання в професійній підготовці майбутніх учителів розробленого науково-методичного супроводу (навчальної програми, навчально-методичних посібників, методичних рекомендацій тощо), інтерактивних методів і форм навчання, що забезпечують суб'єкт-суб'єкту взаємодію студентів і викладачів у навчальному процесі, можливостей педагогічної практики, науково-дослідної роботи студентів.

Методологічну і теоретичну основу дослідження становлять наукові положення, які розкривають:

— теоретико-методичні основи професійної підготовки вчителів у вищих педагогічних навчальних закладах (Абдулліна О., Бондар В., Гончаренко С., Кравець В., Кузьміна Н., Мешко Г., Степанюк А. та ін.);

— положення психолого-педагогічної науки про теорію педагогічних систем (Архангельський С., Безпалько В., Блауберг І., Ільїна Т., Кузьміна Н., Садовський В., Уйомов А., Юдін Е., Шамова Т. та ін.);

— наукові положення теорії і практики моделювання (Афанасьєв В., Братко А., Докучасва В., Кларін М., Чернова Ю., Штофф В. та ін.);

— концепцію особистісно орієнтованої освіти (Бех І., Бондаревська Є., Зимня І., Пехота О., Савченко О., Чобітько М., Якиманська І. та ін.);

— методологію та методику науково-педагогічних досліджень (Бабанський Ю., Гончаренко С., Загвязінський В., Раєвський В., Сухомлинська О., Терещук Г. та ін.);

— науково-теоретичні підходи до розвитку загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості (Іванюк Г., Коберник О., Кузь В., Мелешко В., Осадчий І., Савченко О., Шиян Н. та ін.);

— наукові положення теорії мотивації навчальної діяльності студентів (Гебос А., Бордовська Н., Занюк С., Ільїн Е., Максименко С., Мойсеюк Н., Реан А., Якобсон П. та ін.);

— наукові дослідження з проблеми компетентнісного (Бібік Н., Ващенко Л., Локшина О., Овчарук О., Пометун О., Савченко О., Хуторський А. та ін.) та середовищного (Іванюк Г.,

Мануйлов Ю., Новикова Л., Приходченко К., Савченко О., Селіванова Н., Слободчиков В., Цимбалару А., Ярошинська О., Ясвін В. та ін.) підходів;

— теоретичні засади професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів (Бібік Н., Біда О., Глузман Н., Гусак П., Коваль Л., Кодлюк Я., Коломієць А., Комар О., Мартиненко О., Марусинець М., Пащенко Д., Петухова Л., Приходченко К., Пріма Р., Савченко О., Тарасенко Г., Хомич Л., Хоружа Л. та ін.);

— теорію використання вітагенного досвіду студентів (Бачманова В., Белкін А., Вербицька Н., Качалов Д., Морозова О., Свініна Н., Темникова Т. та ін.).

Для вирішення завдань дослідження на різних етапах наукового пошуку використовувалися такі **методи**:

теоретичні: аналіз та узагальнення психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження, класифікація – для визначення сутності основних понять дослідження, систематизація та узагальнення – для визначення методології педагогічного дослідження, моделювання – для побудови експериментальної моделі системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості;

емпіричні: педагогічне спостереження, анкетування, написання есе, розв'язування педагогічних задач і ситуацій для встановлення рівнів готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) – для перевірки ефективності розробленої системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості;

статистичні: статистичний аналіз, кількісна обробка та графічна інтерпретація одержаних результатів, критерій χ^2 (хі-квадрат).

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася впродовж 2006–2014 років на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк), Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Степана Дем'янчука (м. Рівне), Вінницького педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. У педагогічному експерименті взяли участь 425 студентів, 135 учителів початкових шкіл.

Наукова новизна і теоретична значущість результатів дослідження полягають у тому, що *вперше*:

— *розроблено* концептуальні засади системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості (здійснення підготовки студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості неперервно і систематично протягом навчання на всіх рівнях (бакалавр,

спеціаліст), забезпечення індивідуального професійно-особистісного розвитку студентів, використання їхнього вітагенного досвіду);

— *обґрунтовано* систему підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах до роботи в початковій школі сільської місцевості та розроблено модель її реалізації, яка охоплює такі блоки: теоретичний (парадигма особистісно орієнтованої освіти; системний, компетентнісний, середовищний підходи; принципи: професійної педагогічної спрямованості, варіативності здобуття шкільної освіти, навчального співробітництва, організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії); формувальний (базовий і узагальнювально-корекційний етапи підготовки, педагогічні умови, змістове та організаційно-методичне забезпечення підготовки, навчально-виховне середовище); оцінно-результативний (компоненти, критерії, показники та рівні сформованості готовності);

— *визначено* педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості (формування у студентів позитивної мотивації до роботи в початковій школі сільської місцевості; збагачення змісту суспільних та гуманітарних дисциплін відомостями краєзнавчого характеру про сільський соціум в контексті роботи вчителя початкової школи; інтеграція психолого-педагогічної та методичної підготовки; неперервність взаємозв'язку теоретичної і практичної підготовки; використання вітагенного досвіду студентів);

— *визначено* сутність поняття «готовність майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості»;

— *конкретизовано* критерії (мотиваційний, змістовий, процесуальний), показники та рівні (високий, достатній, середній, низький) сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісно-рефлексивного компонентів готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості.

Визначено та охарактеризовано основні етапи розвитку початкової освіти та професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи сільської місцевості в Україні; *узагальнено* типи загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості (загальноосвітній навчальний заклад I ступеня, малочисельна початкова школа, навчально-виховний комплекс «початкова школа – дитячий садок», «школа- родина»); *розкрито* можливості впровадження у сучасних умовах авторських моделей сільських загальноосвітніх навчальних закладів (Сухомлинський В., Ткаченко І., Захаренко О., Лосюк П.), використання освітнього округу.

Подальшого розвитку набули зміст, форми, методи та науково-методичне забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в початковій школі сільської місцевості.

Практичне значення результатів дослідження полягає у створенні науково-методичного супроводу системи професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі

сільської місцевості, впровадженні у практику навчальної дисципліни «Організація навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості» для підготовки фахівців зі спеціальності 7.01010201 «Початкова освіта», розробці програми вивчення цієї навчальної дисципліни та навчально-методичного посібника «Організація навчально-виховного процесу в сільській початковій школі» (гриф МОН України); розробці програми навчальної дисципліни «Педагогіка» (розділ «Школознавство») (гриф МОН України) для підготовки бакалаврів за напрямом підготовки 6.010102 «Початкова освіта»; підготовці навчального посібника «Основи школознавства» (гриф МОН України).

Основні результати та висновки дослідження можуть бути використані у підготовці майбутніх учителів початкових класів у вищих навчальних закладах у контексті викладання психолого-педагогічних дисциплін, методик навчання освітніх галузей, організації наукової роботи, проведення педагогічної практики, а також для підвищення педагогічної майстерності вчителів початкових класів у процесі післядипломної підготовки.

Основні положення дисертаційного дослідження **впроваджено** в освітній процес Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука (довідка про впровадження № 031/137 від 02.07.2015 р.), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка про впровадження № 01–15/03–1177 від 31.07.2015 р.), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка про впровадження № 51 від 24.06.2015 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка про впровадження № 1571/01 від 24.06.2015 р.), Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка про впровадження № 01-05/876 від 23.06.2015 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка про впровадження № 830-33/03 від 17.06.2015 р.).

Особистий внесок автора. У роботах, опублікованих у співавторстві, особистим внеском автора є: [4] – представлено розділ «Школознавство», в якому відображено специфіку функціонування малочисельної початкової школи; [14] – обґрунтовано варіанти індивідуальних навчальних планів та розкладів занять для індивідуального навчання учнів початкових шкіл, [17] – розкрито способи індивідуалізації навчальних завдань на уроці у початковій школі; [33] – визначено шляхи модернізації вищої освіти; [34] – обґрунтовано окремі інноваційні методи навчання студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Ідеї та думки, що належать співавторам публікацій, не використовувалися у матеріалах дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у виступах на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня, а саме:

— *міжнародних*: «Розвиток освітньо-виховного простору в Карпатах в умовах глобалізації: стан, проблеми, перспективи» (Івано-Франківськ, 2008 р.), «Проблеми модернізації

образовательного процесса в школе и вузе. Традиции и инновации в педагогике начальной школы» (Сімферополь, 2013 р.), «Проблеми розвитку вищої школи та економіки в XXI столітті» (Рівне, 2013 р.);

— *всеукраїнських*: «Сільська школа: стан, проблеми, перспективи» (Київ, 1999 р.), «Безперервна педагогічна практика студентів як первинна форма їх професійної практичної підготовки» (Вінниця, 1999 р.), «Школа першого ступеня в умовах інноваційних процесів в освіті» (2009 р.), «Підготовка майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності в умовах інноваційного освітнього простору» (Бердянськ, 2009 р.), «Школа першого ступеня в умовах інноваційних процесів в освіті» (Тернопіль, 2009 р.), «Упровадження нового змісту початкової освіти: теорія і практика» (Полтава, 2012 р.), «Педагогічна освіта і наука: традиції, реалії, перспективи» (Умань, 2013 р., 2014 р.);

— *регіональних науково-практичних семінарах*: «Шляхи модернізації вищої освіти в контексті євроінтеграції» (Тернопіль, 2008 р.), «Шляхи удосконалення навчального процесу в контексті інноваційних змін у системі вищої освіти» (Тернопіль, 2011 р.), «Підготовка майбутніх учителів до реалізації Державного стандарту загальної початкової освіти» (Тернопіль, 2013 р.).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 44 наукових працях, з них 39 – одноосібні, зокрема: 1 – монографія, 20 статей у наукових фахових виданнях України (1 з них – у виданні, що належить до міжнародних наукометричних баз даних), 4 – у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 3 – навчальних посібники, 1 – навчальна програма, 11 статей і тез у збірниках наукових праць за матеріалами міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, 4 публікації додатково відображають результати дисертації.

Кандидатська дисертація на тему «Дидактичні умови підготовки молодших школярів до вивчення нового навчального матеріалу» (спеціальність 13.00.01 – теорія та історія педагогіки) захищена в 1991 році. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 439 сторінок, із них 365 сторінок – основний текст. Список використаних джерел охоплює 477 найменувань. Робота містить 24 таблиці, 18 рисунків. Додатки розміщено на 24 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету й завдання роботи, сформульовано основні положення концепції дослідження, гіпотезу, методологічні й теоретичні засади, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову

новизну, теоретичну й практичну значущість одержаних результатів, подано інформацію про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі «**Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості**» розкрито основні етапи розвитку початкової освіти та професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів в Україні, сутність базових понять дослідження, здійснено теоретичний аналіз професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в початковій школі сільської місцевості, проаналізовано досвід підготовки учителів початкових класів у зарубіжних країнах.

Аналіз результатів досліджень щодо розвитку початкової освіти та підготовки вчительських кадрів в Україні (Белозьорова Н., Березівська Л., Гомоннай В., Завгородня Т., Калениченко Н., Коваль Л., Кравець В., Любар О., Майборода В., Пенішкевич О., Петренко І., Стельмахович М., Ступарик Б., Сухомлинська О., Федоренко Д., Хомич Л., Ярмаченко М. та ін.) дав змогу виокремити у цьому процесі чотири етапи:

I етап – утвердження початкової освіти і пошуки шляхів підготовки вчителів для початкової школи (друга половина XIX ст. – 20-і роки XX ст.), який пов'язаний зі скасуванням кріпосного права, що передбачало створення шкіл для всіх верств населення. Особлива увага приділялася відкриттю церковнопарафіяльних шкіл, а також набували поширення земські, міністерські, недільні школи. З'ясовано, що в окремих регіонах України початкові школи поділялися на два типи шкіл – сільські й міські. Підготовку вчителів для початкової школи здійснювали учительські семінарії, церковно-вчительські школи, двокласні вчительські школи з одно-, дво- та трирічним терміном навчання, педагогічні класи жіночих гімназій, учительські інститути, проте вирішити проблему забезпечення всіх початкових шкіл педагогічними кадрами було неможливо;

II етап – реформування початкової освіти і системи підготовки майбутніх учителів початкової школи (20-і роки XX ст. – 50-і роки XX ст.). У цей період розвиток українського шкільництва загалом і початкової освіти зокрема зазнав суттєвого реформування та впливу політичних змін, що відбувалися в державі. Основним типом шкіл на селі залишалася малокомплектна початкова школа. Встановлено, що підготовка вчителів для сільських початкових шкіл відбувалася в педагогічних інститутах, педагогічних технікумах і училищах, учительських семінаріях, педагогічних ліцеях, дворічних педагогіях, дворічних інститутах практикантів, екстернатах, на педагогічних курсах, проте забезпечення шкіл педагогічними кадрами залишалося вкрай недостатнім;

III етап – розвиток початкової освіти та підготовки педагогічних кадрів для її функціонування (1950–1990 рр.) – характеризується експериментальними дослідженнями в галузі початкового навчання, результати яких детермінували підвищення теоретичного рівня засвоєння

учнями знань, посилення розвивальної та виховної спрямованості початкової освіти, що дало підстави до переходу початкової школи на трирічний термін навчання. Реформування початкової школи зумовило перебудову вищої педагогічної освіти: посилення практичної і теоретичної підготовки вчительських кадрів; переведення педагогічних училищ на чотирирічний термін навчання; розширення підготовки вчителів для початкових шкіл сільської місцевості. Ці заходи суттєво вплинули на збільшення кількості вчителів початкових класів з вищою освітою, яке було розпочате в Україні з 1956 року;

ІУ етап – розвиток початкової школи та професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів в умовах державної незалежності України (1990– 2014 рр.). Початкова школа у цей період зазнала суттєвих змін: оновлено зміст освіти, створено законодавчу та нормативно-правову базу, навчально-методичне забезпечення. Проведено структурну перебудову системи вищої освіти: запроваджено ступеневу підготовку фахівців, у зміст професійної підготовки вчителів початкових класів введено нові навчальні курси, які були спрямовані на підготовку студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості, оскільки розширювали діапазон кваліфікаційної характеристики фахівця.

Змінилася структура мережі загальноосвітніх навчальних закладів, але у сільській місцевості основним типом початкової школи залишається малокомплектна (малочисельна) школа, а підготовка вчителів початкових класів зазнала суттєвих змін і здійснюється сьогодні в педагогічних університетах, а також у педагогічних коледжах.

Охарактеризовано зміст базових понять дослідження: *«малочисельна школа»*, *«початкова школа сільської місцевості»*, *«навчально-виховне середовище»*, *«індивідуальне навчання»*, *«готовність майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості»* та інші, які забезпечують розуміння основних положень теорії підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості. Запропоноване авторське визначення терміну *«початкова школа сільської місцевості»*, яке розглядаємо як комплексне поняття, що стосується різних типів загальноосвітніх навчальних закладів, розміщених у сільській місцевості, які різняться наповнюваністю, соціальним оточенням, національним складом учнів, територіальною віддаленістю від великих культурних центрів.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми готовності до професійної педагогічної діяльності (Дурай-Новакова К., Дяченко М., Кандибович Л., Кондрашова Л., Линенко А. та ін.) визначено поняття *«готовність майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості»*, яке визначаємо як інтегративну професійно-особистісну здатність, що охоплює позитивне ставлення до цієї педагогічної діяльності, володіння необхідними знаннями про науково-правові та організаційно-методичні основи навчально-виховного процесу в

навчальних закладах означеного типу, способами планування та організації управлінської, навчальної та виховної діяльності в них та забезпечує ефективність її здійснення.

У результаті вивчення наукових джерел з питань роботи сільської школи виокремлено такі напрями дослідження: історико-педагогічні аспекти розвитку сільської початкової школи, вдосконалення управлінської діяльності та навчально-виховного процесу в сільській школі, функціонування різних типів сільських початкових шкіл, підготовка студентів до роботи в умовах сільської початкової школи.

Окреслені напрями досліджень свідчать про наявність значної наукової бази для розгляду проблеми підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості.

З'ясовано, що у вітчизняній педагогічній літературі (Біда О., Кузь В., Манжелій Н., Мелешко В., Іванюк Г., Побірченко О., Присяжнюк Л., Савченко О. та ін.) професійна підготовка студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості розглядається за такими напрямами: 1) підготовка майбутніх учителів до розв'язання окремих питань навчально-виховного процесу, управлінської діяльності в умовах: а) загальноосвітньої школи I ступеня; б) навчально-виховного об'єднання «початкова школа – дитячий садок»; 2) підготовка студентів до забезпечення наступності в роботі дошкільного навчального закладу – початкової школи.

Проте комплексного дослідження системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості не було здійснено. Зважаючи на зазначене, вважаємо, що окреслена проблема потребує спеціальної розробки.

У результаті аналізу наукових досліджень українських компаративістів (Авшенюк Н., Бочарова О., Коротова Ю., Кошманова Т., Лавриненко Н., Лащихіна В., Локшина О., Максименко А., Матвієнко О., Мукан Н., Озерська О., Поліщук Л., Пуховська Л., Роляк А., Романенко О., Сбруєва А., Шандрюк С., Шевченко М., Щур Н. та ін.) з проблеми професійної підготовки педагогічних кадрів у зарубіжних країнах визначено основні напрями модернізації вищої педагогічної освіти: стандартизація професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів; інтеграція педагогічної освіти країн Європейського Союзу до загальноєвропейського освітнього простору; індивідуалізація навчання майбутніх учителів; формування образу ефективного вчителя; поліпарадигмальність підготовки майбутніх учителів.

Встановлено, що процес стандартизації професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у зарубіжних країнах характеризують такі тенденції: а) скорочення питомої ваги педагогічних коледжів і приєднання їх до університетів, перетворення цих навчальних закладів на педагогічні факультети університетів; б) оновлення змісту психолого-педагогічної підготовки, поєднання її з педагогічною практикою; в) збільшення тривалості навчання в педагогічних коледжах; г) двоступенева система підготовки в країнах Європейського Союзу: підготовка на рівні бакалавра і магістерська підготовка.

У той же час у процесі підготовки учителів у різних країнах мають місце і відмінності: у тривалості підготовки, яка складає в різних країнах від 3 до 4 років; у змісті підготовки вчителів початкових класів та ін. Вважаємо, що ці тенденції зумовлені процесами глобалізації економіки, науки і культури, які відбуваються в сучасному світі, і водночас прагненням країн зберегти національну самобутність освіти.

У другому розділі «**Стан підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в загальноосвітніх навчальних закладах сільської місцевості**» розкрито вплив демографічних, соціально-економічних та природних чинників на розвиток загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості; охарактеризовано різні типи загальноосвітніх навчальних закладів; критеріально-рівневий інструментарій визначення готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості; проаналізовано стан підготовки студентів у вищих педагогічних навчальних закладах до роботи в початковій школі сільської місцевості.

Аналіз статистичних джерел дає підстави стверджувати, що демографічна ситуація за останні роки зумовила скорочення кількості учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, негативно вплинула на наповнюваність класів та шкіл у сільській місцевості, що призвело до їх скорочення, збільшення кількості шкіл з малою чисельністю учнів. Третина шкіл в країні з наповнюваністю класів менше 5 дітей, тому важливим завданням розвитку шкільної освіти є оптимізація мережі загальноосвітніх навчальних закладів, особливо у сільській місцевості, адаптація навчально-виховного процесу до умов роботи в малочисельній початковій школі, для якої характерні класи з малою наповнюваністю.

З'ясовано, що значний вплив на якість освіти в сільській місцевості мають соціально-економічні та педагогічні чинники, зокрема специфічні умови, в яких перебуває вчитель і учень малочисельної початкової школи: велика зайнятість учителів початкових шкіл, а також батьків учнів; обмежений доступ до нової психолого-педагогічної літератури; відірваність від великих культурних центрів; посилена увага до особи вчителя з боку громадськості села; відсутність в учнів можливостей відвідувати позашкільні навчальні заклади; низький рівень охоплення дітей суспільним дошкільним вихованням; підвищена емоційна чутливість учнів до краси природи; можливість здійснювати навчальний процес у безпосередній близькості з сільськогосподарською працею; використання національних традицій виховання.

У процесі аналізу наукових досліджень (Бондаревська Є., Буряк В., Іванюк Г., Максимовська Н., Мануйлов Ю., Новикова Л., Приходченко К., Савченко О., Селіванова Н., Слободчикова В., Степанов В., Ясвін В. та ін.) встановлено, що на якість початкової освіти значний вплив має навколишнє середовище.

До стратегічних напрямів розвитку системи освіти в Україні належить модернізація мережі загальноосвітніх навчальних закладів, особливо в сільській місцевості, оскільки переважно вони є

малочисельними, що потребує значних витрат для забезпечення їх ефективної діяльності. Встановлено, що у сільській місцевості функціонують різні типи початкових шкіл, які різняться такими показниками: а) кількістю учнів (загальноосвітній навчальний заклад I ступеня з окремими класами, малочисельна початкова школа); б) місцем розташування (приміські початкові школи, початкові школи, віддалені від великих населених пунктів); в) географічними особливостями (гірські початкові школи, школи степової зони, початкові школи сільської місцевості); г) національним складом учнів; г) організацією навчального процесу (початкова школа – родина, початкова школа – дитячий садок); д) авторські школи.

У дослідженні виокремлено та охарактеризовано варіативність типів загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості, зокрема: загальноосвітній навчальний заклад I ступеня, малочисельна початкова школа, навчально-виховний комплекс «початкова школа – дитячий садок», школа-родина, а також розкрито перспективні моделі сільських загальноосвітніх навчальних закладів в педагогічній спадщині В. Сухомлинського, І. Ткаченка, О. Захаренка, П. Лосюка, використання можливостей освітнього округу.

Основними компонентами готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості є мотиваційно-ціннісний, когнітивний та діяльнісно-рефлексивний. Мотиваційно-ціннісний компонент готовності передбачає наявність у майбутніх учителів мотивації до роботи в початковій школі сільської місцевості, когнітивний – обізнаність з необхідними знаннями для здійснення навчально-виховної роботи в означених типах шкіл, діяльнісно-рефлексивний – оволодіння вміннями організовувати навчально-виховний процес у початкових школах сільської місцевості.

Для визначення рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості розроблено діагностичний інструментарій моніторингового дослідження, який забезпечив одержання достовірної інформації щодо процесу формування готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості; методи вимірювання взаємодоповнювали один одного, були оперативними в часі.

Об'єктами моніторингового дослідження виступали стан і рівні сформованості у студентів мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісно-рефлексивного компонентів готовності. У процесі моніторингу динаміки готовності студентів до педагогічної діяльності в умовах початкової школи сільської місцевості використовувались такі методи:

— анкетування, тестування, спрямовані на виявлення: 1) ставлення студентів до професійної діяльності вчителя початкової школи сільської місцевості, прагнення оволодіти необхідними вміннями та навичками, бажання працювати в сільських загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня; 2) обізнаності зі змістом, формами і методами організації навчально-виховного процесу в

початковій школі сільської місцевості, з управлінськими та методичними питаннями, пов'язаними з роботою початкової школи;

— метод творчих робіт (написання рефератів, есе);

— розв'язання практичних завдань (навчальних завдань, підготовка конспектів уроків, складання плану проведення виховного заходу тощо).

Для визначення рівнів сформованості окремих компонентів готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості розроблено критерії та показники їх оцінювання.

Для оцінювання рівнів професійної сформованості компонентів готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості розроблено відповідні критерії. Для мотиваційно-ціннісного компонента – це *мотиваційний* критерій, який передбачає спрямованість на педагогічну професію та сформованість мотивів до вирішення професійних педагогічних завдань, усвідомлення важливості професії вчителя початкової школи. Показниками для визначення рівнів сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності є усвідомлення студентами значущості роботи вчителя початкової школи сільської місцевості, переважання внутрішніх мотивів у виявленні цього ставлення; ставлення студентів до роботи вчителя початкової школи сільської місцевості; вплив стимулів на його формування; прагнення студентів оволодівати знаннями і вміннями, необхідними для здійснення навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості, переборювати труднощі в процесі цієї підготовки.

Критерієм сформованості когнітивного компонента готовності студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості є *змістовий*, який передбачає наявність професійних знань та відомостей окресленого змісту. Показниками рівнів сформованості когнітивного компонента готовності є обізнаність із навчально-методичним забезпеченням роботи початкової школи сільської місцевості; знання форм і методів організації навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості; володіння відомостями про наукові основи організації та управління роботою початкової школи сільської місцевості.

Для оцінки сформованості діяльнісно-рефлексивного компонента готовності студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості ми вибрали *процесуальний* критерій, за допомогою якого діагностовано здатність використовувати сформовані професійні вміння та навички у розв'язуванні педагогічних задач та ситуацій у професійній педагогічній діяльності; уміння аналізувати та адекватно оцінювати свою здатність до роботи в початковій школі сільської місцевості, аналізувати педагогічні задачі, навчальні та виховні ситуації, організувати роботу щодо самовдосконалення в означеному виді діяльності. Показниками рівнів сформованості діяльнісно-рефлексивного компонента готовності студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості є вміння організувати та аналізувати навчально-виховний процес в початковій школі сільської місцевості; вміння планувати роботу початкової школи сільської

місцевості; вміння аналізувати та розв'язувати педагогічні ситуації, пов'язані з роботою початкової школи сільської місцевості.

На основі узагальнення результатів цього етапу дослідження виокремлено *високий, достатній, середній і низький рівні* кожного із компонентів готовності.

Аналіз результатів вивчення готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості показав недостатню обізнаність їх з особливостями роботи в закладах зазначеного типу, зокрема: 42,7% студентів не змогли назвати особливості проведення уроку в класі-комплекті, 38,8% – особливості навчання за індивідуальною формою, 34% – не назвали особливості організації виховної роботи з учнями в умовах малочисельної початкової школи. Результати діагностичного обстеження свідчать, що в організації навчального процесу у вищому навчальному закладі з підготовки фахівців зі спеціальності «Початкова освіта» має місце низка нерозв'язаних питань:

— студенти мало обізнані з особливостями роботи в початковій школі сільської місцевості, у багатьох з них низький рівень володіння відповідними вміннями і навичками щодо організації навчально-виховного процесу в ній, а, отже, низька мотивація до майбутньої професійної педагогічної діяльності. Причину цього вбачаємо у недостатньому використанні можливостей дисциплін професійно-педагогічного циклу щодо підготовки студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості, відсутності спеціальних курсів, що забезпечують ґрунтовну підготовку майбутніх учителів до цього виду професійної діяльності, та нерозробленості науково-методичного ресурсу для її здійснення;

— недостатньо використовуються можливості суспільно-гуманітарних навчальних дисциплін для ознайомлення студентів з відомостями про рідний край. Це зумовлює потребу вивчення студентами знань краєзнавчого характеру на етапі підготовки у вищому навчальному закладі.

У третьому розділі **«Моделювання системи підготовки майбутніх учителів до роботи в загальноосвітніх навчальних закладах сільської місцевості»** висвітлено концептуальні засади дослідження, теоретично обґрунтовано систему підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості та модель її впровадження у процес професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів.

Особливістю праці вчителя початкової школи сільської місцевості є багатопредметність і багатофункціональність (учитель, вихователь, психолог, управлінець). Він повинен реалізовувати такі функції: планувати, організовувати навчально-виховну діяльність у класах з малою наповнюваністю, здійснювати педагогічну діагностику, управлінську діяльність, організовувати самостійну роботу, індивідуалізувати та оцінювати навчальну діяльність, організовувати

вільний час школяра, вмiло використовувати у навчально-виховному процесi можливостi навколишнього середовища, національнi традицiї, спiвпрацювати з сiльською громадськiстю.

З огляду на зазначене обгрунтовано основнi концептуальнi положення пiдготовки майбутнiх учителiв до роботи в початковiй школi сiльської мiсцевостi. Зокрема: 1) пiдготовку студентiв до роботи в початковiй школi сiльської мiсцевостi треба здiйснюватися неперервно i системно протягом навчання на всiх рiвнях (бакалавр, спецiалiст); 2) формування готовностi до педагогiчної дiяльностi передбачає цiлеспрямований вплив на iндивiдуальний професiйно-особистiсний розвиток студентiв; 3) у процесi професiйно-педагогiчної пiдготовки необхідно використовувати вiтагенний досвiд студентiв.

Спираючись на результати теоретичного аналізу психолого-педагогiчної лiтератури з проблеми використання моделювання в сучасних педагогiчних дослiдженнях (Богданова I., Глузман Н., Коваль Л., Кодлюк Я., Краєвський В., Матвiєнко О., Савченко О., Сисоєва С., Смирнова Є., Фрiдман Л., Хуторський А. та iн.), основнi положення психолого-педагогiчної науки про теорiю педагогiчних систем (Архангельський С., Безпалько В., Блауберг I., Iльiна Т., Кузьмiна Н., Садовський В., Уйомов А., Юдiн Е. та iн.) та враховуючи концептуальнi засади пiдготовки майбутнiх учителiв до органiзацiї навчально-виховного процесу в початковiй школi сiльської мiсцевостi, розроблено модель системи пiдготовки майбутнiх учителiв до роботи в початковiй школi сiльської мiсцевостi (рис. 1), яка мiстить такi блоки:

— *теоретичний*, що вiдображає основнi методологiчнi засади формування готовностi майбутнiх учителiв до роботи в початковiй школi сiльської мiсцевостi, а саме: мету, парадигму, науковi пiдходи, принципи цiєї пiдготовки.

Основна парадигма процесу пiдготовки студентiв до роботи в початковiй школi сiльської мiсцевостi – це теорiя особистiсно орієнтованої освiти, суть якої полягає в органiзацiї навчання з урахуванням особливостей iндивiдуального розвитку особистостi студентiв, гуманному ставленнi до особистостi студента, визнання унiкальностi його суб'єктного досвiду як джерела iндивiдуальної життєдiяльностi, розвитку його iндивiдуальних пiзнавальних здiбностей, стимулюваннi навчально-пiзнавальної дiяльностi.

У процесi дослiдження реалiзовано системний, компетентнiсний, середовищний пiдходи. *Системний пiдхiд* як найбільш унiверсальний iнструментарiй вивчення професiйної пiдготовки майбутнiх учителiв до роботи в початковiй школi сiльської мiсцевостi спрямований на розкриття цiлiсностi об'єкта дослiдження, виявлення в ньому рiзноманiтних зв'язкiв i вiдносин та об'єднання їх в єдину теоретичну картину, в систему.

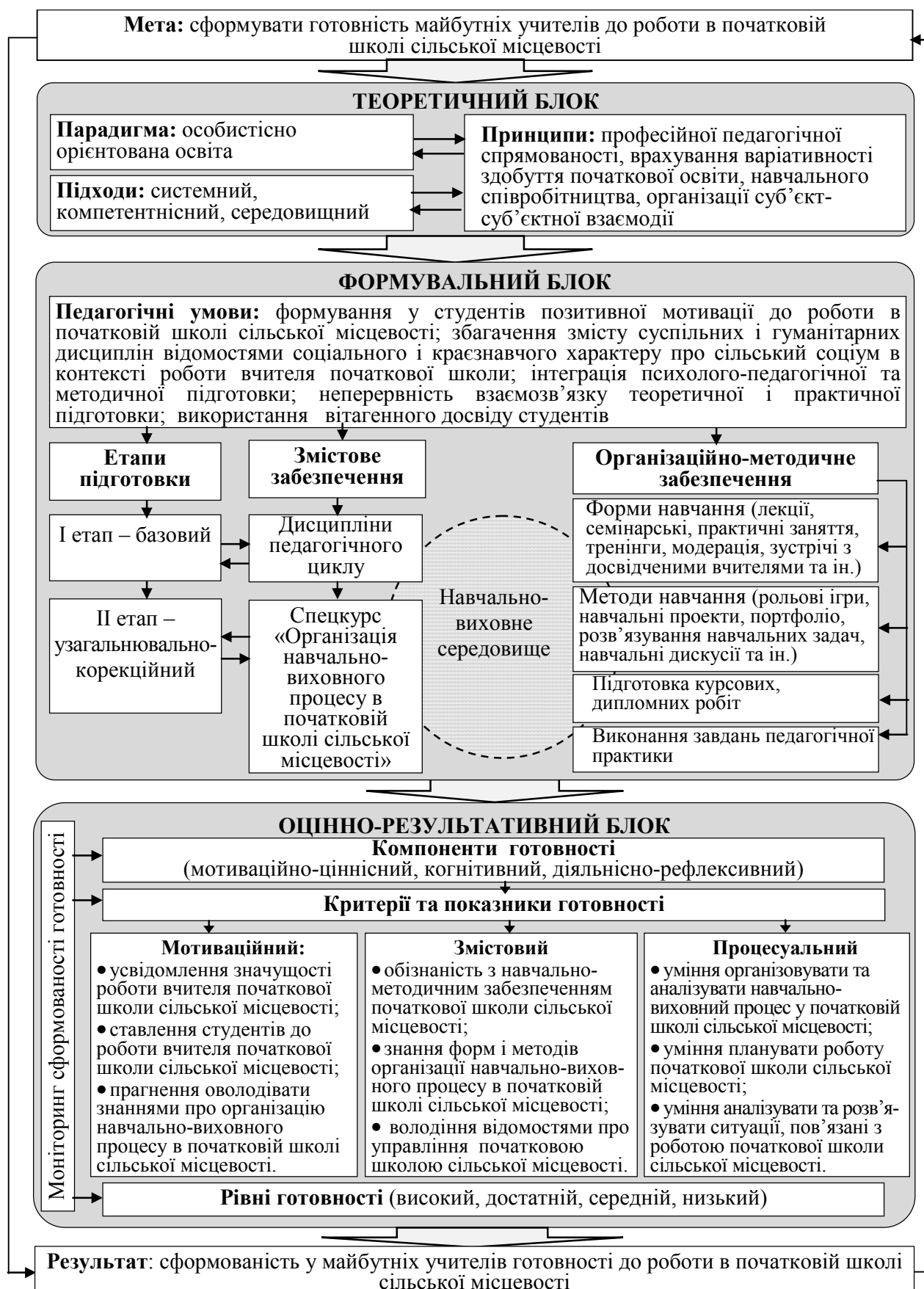

Рис. 1. Модель системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості

Компетентнісний підхід передбачає створення необхідних умов для формування у студентів ключових і предметних компетентностей, необхідних для здійснення професійної діяльності, зокрема забезпечення готовності майбутніх учителів до організації та управління навчально-виховним процесом у початковій школі сільської місцевості.

Суть *середовищного підходу* полягає в урахуванні у процесі підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості впливу різних типів середовища (навчально-виховного, освітнього, психодидактичного, навколишнього, природного, зовнішнього та ін.).

Теоретичний блок охоплює *принципи професійної педагогічної спрямованості, врахування варіативних умов одержання початкової освіти, навчального співробітництва, організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії*.

Принцип професійної педагогічної спрямованості є найважливішим для вищої школи, тому що вона є професійною за своїм змістом та призначенням. Суть цього принципу у своєрідному використанні педагогічних засобів, що забезпечують засвоєння студентами передбачених програмою знань, умінь і навичок конкретної професії, а також формування інтересу до неї, ціннісного ставлення до роботи, професійних якостей особистості майбутнього фахівця. Цей принцип орієнтує на цілеспрямоване навчання, застосування системи знань з галузей майбутньої професії. Принцип професійної педагогічної спрямованості визначає загальну структуру навчально-виховного процесу, навчальні плани, навчальні програми. У нашому дослідженні – це відображення у навчальних планах, навчальних програмах особливостей організації навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості.

Принцип врахування варіативних умов одержання початкової освіти передбачає у процесі фахової підготовки ознайомлення майбутніх учителів початкових класів з можливістю здобуття учнями початкової загальної освіти в сільській місцевості у різних типах загальноосвітніх навчальних закладів: загальноосвітній навчальний заклад I ступеня, навчально-виховний комплекс «дошкільний навчальний заклад – початкова школа», малочисельна початкова школа, початкова школа – родина та ін.

Принцип навчального співробітництва спрямований на встановлення гуманних і демократичних відносин зі студентами, передбачає створення позитивного емоційного фону занять, надання допомоги студентам під час розв'язання пізнавальних завдань, індивідуалізацію навчального процесу, опору на суб'єктивний досвід студентів, створення зацікавленості навчальним процесом.

Організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії як принцип навчання відповідає сучасній освітній парадигмі – гуманістичній, особистісно орієнтованій педагогіці. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія здійснюється через спілкування учасників навчально-виховного процесу, будується на основі діалогічного підходу, тому важливе значення має комунікативна культура викладача університету.

Суб'єкт-суб'єктні стосунки викладача і студента ґрунтуються на рівності позицій, повазі та довірі до студента як свого партнера.

— *формувальний*, у якому відображено:

а) *педагогічні умови*, які забезпечують ефективність підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості: формування у студентів позитивної мотивації до роботи в початковій школі сільської місцевості; збагачення змісту суспільних та гуманітарних дисциплін відомостями соціального і краєзнавчого характеру про сільський соціум в контексті роботи вчителя початкової школи; інтеграція психолого-педагогічної та методичної підготовки; неперервність взаємозв'язку теоретичної і практичної підготовки; використання вітагенного досвіду студентів;

б) *змістове забезпечення* системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості: на I етапі – збагачення змісту педагогічних дисциплін відомостями про організацію навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості; II етап – систематизація, поглиблення та практичне використання знань про особливості організації навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості у процесі вивчення спецкурсу «Організація навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості»;

в) *організаційно-методичне забезпечення*: лекції, семінарські, практичні заняття; рольові ігри, тренінги, модерація, портфоліо, навчальні дискусії, виконання навчальних проєктів, розв'язування педагогічних завдань; проблемно-пошукові методи, робота з підручниками та навчальними посібниками; виконання курсових і дипломних робіт, підготовка доповідей і статей на наукові конференції; виконання завдань педагогічних практик (пропедевтична педагогічна практика, педагогічна практика в різних типах шкіл, практика «Перші дні дитини в школі»); використання засобів навчання, адекватних змістовому і процесуальному забезпеченню;

г) *етапи підготовки*: I етап – базовий, який здійснюється на освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр»; II етап – узагальнювально-корекційний, який реалізується на освітньо-кваліфікаційному рівні «спеціаліст».

Створенню *навчально-виховного середовища* сприяють відповідні методи, прийоми, засоби, зокрема: метод навчальних дискусій, рольові ігри, тренінги, зустрічі з майстрами педагогічної справи, які працюють у початковій школі сільської місцевості та ін.;

— *оцінно-результативний*, що забезпечує моніторинг сформованості готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості, критеріально-рівневий інструментарій (критерії, показники та рівні сформованості компонентів готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості), відображає динаміку сформованості цієї готовності.

Реалізації моделі системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості сприяє забезпечення в експериментальному процесі визначених нами

педагогічних умов. На формування позитивної навчальної мотивації впливає зміст занять, методика викладання, особистість викладача, стосунки в студентському колективі, змагання, досягнуті результати, деякі практичні емоційні прийоми (пряме включення лектора у ведення заняття, яскравий, образний приклад, застосування елементів неформальності, драматизації, використання гіперболізації, прийомів апеляції до авторитету, співпереживання, провокації, «несподіваного», спонукання студентів до прийняття рішення та ін.).

Збагаченню змісту суспільних і гуманітарних дисциплін відомостями краєзнавчого характеру про сільський соціум в контексті роботи вчителя початкової школи сприяє ознайомлення студентів із народними традиціями, звичаями, обрядами, ритуалами та ін.

Інтеграція психолого-педагогічної та методичної підготовки у нашому дослідженні здійснюється через використання як змістового, так і організаційного напрямів. Змістовий напрям – інтеграція дисциплін на основі виокремлення у процесі навчання основних понять міжпредметного характеру. Організаційний напрям вимагає зміни організації взаємодії викладання психології, педагогіки, методик. Для психолого-педагогічної підготовки характерні форми організації навчального процесу, які переважно спрямовані на теоретичну підготовку студентів (інформаційна й проблемна лекція, семінар у формі теоретичної конференції, семінар-мозковий штурм тощо), а для методичної підготовки студентів характерні такі форми, які більшою мірою спрямовані на практичну підготовку (лекція-бесіда, лекція-прес-конференція, лекція-дискусія; семінар-круглий стіл, семінар-ділова гра, семінар у формі міні-заняття; практичні та лабораторні заняття, педагогічна практика).

Педагогічна практика, яка є складником професійної підготовки майбутніх педагогів, забезпечує неперервність взаємозв'язку теоретичної і практичної підготовки. У процесі педагогічної практики в студентів формуються професійні вміння. Теоретична підготовка здійснюється у системі лекцій, семінарських та індивідуальних занять, а практична передбачає формування умінь і навичок під час практичних та лабораторних занять, проведення різних видів педагогічної практики.

Врахування педагогом позитивного змісту вітагенного досвіду студентів сприятиме глибшому і повнішому засвоєнню навчального матеріалу, а також усвідомленню ними особистого досвіду. Актуалізації і розширенню вітагенного досвіду студентів сприяють прийоми стартової актуалізації життєвого досвіду учнів, актуалізація вітагенного запасу практичних умінь, навичок у тому чи іншому виді навчальної діяльності, додаткового конструювання незакінченої освітньої моделі, тимчасової просторової, змістовної синхронізації освітніх проєкцій, прийом вітагенних аналогій в освітніх проєкціях, прийом вітагенного одухотворення об'єктів живої і неживої природи, а також технології творчого синтезу освітніх проєкцій, творчого моделювання ідеальних

освітніх об'єктів, установка педагога на необхідність доповнювати навчальний матеріал власними спостереженнями або відомостями та ін.

У четвертому розділі «Дослідження ефективності системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості» розкрито методику проведення формувального експерименту; показано використання можливостей дисциплін професійно-педагогічного циклу, науково-дослідної та самостійної роботи, різних видів практик, спецкурсу «Організація навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості» для підготовки студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості; висвітлено результати моніторингу сформованості готовності майбутніх учителів до окресленого виду діяльності; проведено якісний та кількісний аналізи одержаних результатів.

Формувальний етап дослідження відбувався відповідно до розробленої нами моделі системи підготовки майбутніх учителів до організації навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості та обґрунтованих педагогічних умов. Процес підготовки передбачав взаємопов'язане формування мотиваційно-ціннісного, когнітивного та діяльнісно-рефлексивного компонентів готовності.

На освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр» з метою підготовки студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості використовувалися можливості: а) педагогічних дисциплін; б) науково-дослідної та самостійної роботи; в) різних видів педагогічних практик.

У процесі вивчення педагогічних дисциплін («Вступ до спеціальності», «Історія педагогіки», «Основи педагогіки», «Теорія і методика виховання», «Дидактика», «Організація і управління в початковій освіті», «Педагогічна майстерність», «Педагогічні технології в початковій школі») збагачувався їх зміст навчальним матеріалом про особливості організації навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості, використовувалися традиційні (лекції, семінарські, практичні заняття) та інтерактивні методи і форми навчання (метод проектів, метод мозкового штурму, створення проблемних ситуацій, використання методичного портфоліо та ін.).

Підготовці майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості сприяла науково-дослідна робота: розв'язування навчально-дослідних завдань, підготовка рефератів, написання курсових і дипломних робіт, участь у наукових гуртках, підготовка статей у збірнику студентських наукових робіт, виступів на студентських наукових конференціях тощо. Така різнопланова діяльність мотивувала студентів працювати самостійно, сприяла розширенню їхнього наукового світогляду, особистісному і професійному становленню, розвитку творчого мислення та індивідуальних здібностей, поглибленню та закріпленню не лише теоретичних знань майбутніх учителів, а й ознайомленню з організаційним та навчально-методичним забезпеченням діяльності початкової школи сільської місцевості.

У процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу як форма наукового дослідження пропонувалося виконання індивідуальних навчально-дослідницьких завдань у вигляді рефератів, практичних завдань, у яких відображено специфіку роботи початкової школи сільської місцевості.

Теми курсових і дипломних робіт були спрямовані на поглиблення і розширення знань і вмінь студентів, засвоєних у процесі вивчення теоретичних дисциплін. Виконання дипломних робіт мало комплексний характер і було пов'язане із використанням студентами набутих знань, умінь та навичок зі спеціальних дисциплін; передбачало систематизацію, закріплення, розширення теоретичних знань і практичних умінь зі спеціальності та застосування їх для розв'язання конкретних завдань. Проблематика курсових та дипломних робіт була пов'язана з темою дослідження.

Пропедевтична педагогічна практика (I–III курси) в основному мала спостережувальний характер, її зміст був спрямований на ознайомлення студентів із особливостями педагогічної діяльності, зокрема з відомостями про різні типи початкових шкіл, організацію навчально-виховного процесу в початкових класах. Ці знання стали основою для діяльності студентів у наступних практиках.

Для проходження практики «Перші дні дитини в школі» у школи сільської місцевості щорічно направлялося 50–60% студентів V курсу.

До програми педагогічної практики студентів IV та V курсів було введено спеціально розроблені практичні завдання, які передбачали управлінський, навчальний та виховний аспекти підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості.

Таким чином, розроблена система педагогічних практик була спрямована на ознайомлення студентів з особливостями навчальної та виховної роботи з учнями початкових класів, вивчення документації, стану оформлення навчальних приміщень для початкової школи, навчально-методичного забезпечення навчального процесу, з адаптацією першокласників до навчання в школі, а також на формування у студентів умінь і навичок організовувати та здійснювати навчально-виховну роботу, зокрема в початковій школі сільської місцевості.

Поглиблена підготовка студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості здійснювалася шляхом вивчення спецкурсу «Організація навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості», який опановували майбутні учителі на V курсі. Його обсяг становив 2,5 кредити ECTS. Зміст спецкурсу охоплював організаційно-педагогічні умови функціонування початкової школи, особливості організації та навчально-методичне забезпечення навчально-виховного процесу і передбачав формування мотиваційно-ціннісного, когнітивного та діяльнісно-рефлексивного компонентів готовності.

Формуванню позитивної мотивації студентів у процесі вивчення спецкурсу сприяли нетрадиційні за формою проведення лекційні заняття, під час яких використовувалися *проблемні*

Мотиваційно-ціннісний	Високий	10	4,8	78	37,2	11	5,1	22	10,2
	Достатній	35	16,6	96	45,7	34	15,8	51	23,7
	Середній	81	38,6	28	13,3	85	39,1	80	37,2
	Низький	84	40	8	3,8	85	40	62	28,9
Когнітивний	Високий	8	3,8	44	21	9	4,2	29	13,5
	Достатній	38	18,1	96	45,7	37	17,2	57	26,5
	Середній	84	40	42	20	95	44,2	64	29,8
	Низький	80	38,1	28	13,3	74	34,4	65	30,2
Діяльнісно-рефлексивний	Високий	11	5,2	68	32,4	10	4,65	35	16,3
	Достатній	21	10	72	34,3	23	10,7	34	15,8
	Середній	90	42,9	48	22,8	96	44,65	84	39,1
	Низький	88	41,9	22	10,5	86	40	62	28,8

Як свідчать дані табл.1, на початку експерименту в експериментальних групах лише 4,8% студентів володіли високим і 16,6% достатнім рівнями сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості. Після завершення експериментального дослідження ці показники становили відповідно 37,2% і 45,7%, що на 32,4% і 29,1% більше, а кількість студентів із середнім і низьким рівнями зменшилася з 38,6% і 40% до 13,3% і 3,8%. Це засвідчує позитивну динаміку у формуванні мотиваційно-ціннісного компонента готовності в експериментальних групах. У контрольних групах за результатами 1-го та 2-го зрізів зрушення у сформованості в студентів мотиваційно-ціннісного компонента готовності були незначні: лише 10,2% і 23,7% досліджуваних виявили високий і достатній рівні сформованості цього компонента.

Якісний аналіз отриманих даних щодо рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компонента готовності у студентів експериментальних груп дає підстави стверджувати, що в процесі підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості значно зріс рівень усвідомлення ними ціннісного значення професійної діяльності вчителя початкових класів, домінування внутрішніх мотивів формування цього ставлення, почуття впевненості у можливості якісної організації навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості, прагнення до самопізнання та самовдосконалення, особистісного і професійного зростання. У відповідях багатьох студентів контрольних груп відчувалася невпевненість у своїх можливостях якісно організувати навчально-виховний процес у початковій школі сільської місцевості.

Після формувального експерименту високий і достатній рівні сформованості когнітивного компонента готовності в експериментальних групах виявили 21% і 45,7% студентів, що відповідно

на 17,2% і 27,6% більше, ніж на його початку, кількість студентів із середнім і низьким рівнем зменшилася на 20% і 24,8%. У контрольних групах відбулися незначні позитивні зрушення: високий і достатній рівні сформованості когнітивного компонента готовності виявило 13,5% і 26,5% студентів, що лише на 9,3% більше, ніж на його початку.

Переконливі результати в процесі формувального етапу дослідження отримано також щодо динаміки рівнів сформованості діяльнісно-рефлексивного компонента готовності студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості. Після завершення формувального експерименту високий і достатній рівні сформованості діяльнісно-рефлексивного компонента готовності студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості виявили 32,4% і 34,3%, що на 27,2% і 24,3% більше, ніж до початку експерименту. Частка студентів із достатнім і низьким рівнями сформованості діяльнісно-рефлексивного компонента готовності зменшилася на 20,1% і 31,4%.

Якісний аналіз сформованості діяльнісно-рефлексивного компонента готовності в студентів експериментальних груп засвідчив, що вони достатньо добре вміють здійснювати планування роботи початкової школи сільської місцевості, обирати форми, методи і засоби організації навчально-виховного процесу в класах з малою наповнюваністю та в процесі організації навчальних занять за індивідуальною формою, добирати диференційовані завдання на уроці, визначати та обґрунтовувати форми виховної роботи з різновіковим та малочисельним колективом учнів, розв'язувати педагогічні задачі практичного характеру, що відображають специфіку роботи початкової школи сільської місцевості, аналізувати навчально-виховну роботу в малочисельній початковій школі.

Водночас у студентів контрольних груп щодо рівнів сформованості діяльнісно-рефлексивного компонента готовності істотних змін не відбулося. Високий і достатній рівні сформованості діяльнісно-рефлексивного компонента готовності студентів контрольних груп зріс неістотно – з 4,65% і 10,7% до 16,3% і 15,8% відповідно. Середній рівень сформованості діяльнісно-рефлексивного компонента готовності в кінці формувального експерименту виявили 39,1% студентів, що на 5,55% менше, ніж на початку експериментального дослідження.

Зіставлення результатів контрольних зрізів на початку та по завершенню формувального експерименту засвідчили статистично значущі відмінності у рівнях сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивного та діяльнісно-рефлексивного компонентів готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості в експериментальних та контрольних групах.

В експериментальних групах якісні та кількісні показники сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивного та діяльнісно-рефлексивного компонентів готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості після завершення формувального експерименту значно вищі, ніж в контрольних групах. Це засвідчує різнобічний позитивний вплив розробленої

нами системи на сформованість готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного теоретико-експериментального дослідження підтвердили гіпотезу дослідження, на якій воно ґрунтується, засвідчили розв'язання його завдань і дали підстави для таких висновків.

1. Розкрито сутність понятійно-категоріального апарату дослідження теорії і практики підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості, зокрема понять «початкова школа сільської місцевості», «навчально-виховне середовище», «індивідуалізація навчання», «індивідуальне навчання», «готовність майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості» та інші, що становлять теоретичний каркас системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості.

Ретроспективний аналіз результатів досліджень з історії розвитку народної освіти та підготовки вчительських кадрів в Україні дав змогу виокремити основні етапи розвитку початкової освіти та професійної підготовки педагогічних кадрів для сільських шкіл в Україні. Зокрема: утвердження початкової освіти і пошуки шляхів підготовки вчителів для початкової школи (друга половина XIX ст. – 20-і роки XX ст.); реформування початкової освіти і системи підготовки майбутніх учителів початкової школи (20-і роки XX ст. – 50-і роки XX ст.); розвиток початкової освіти та підготовка педагогічних кадрів для її функціонування (1950–1990 рр.); розвиток початкової освіти та професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах державної незалежності України (1990–2014 рр.). Історія становлення та розвитку системи підготовки педагогічних кадрів засвідчує різноманітність змісту і форм підготовки вчителів початкових класів і слугує важливим джерелом розуміння сучасних проблем педагогічної освіти, пошуку шляхів її модернізації.

Визначено сукупність напрямів наукових дослідженнях, у яких знайшли відображення проблеми роботи сільської школи: історичні аспекти розвитку та соціально-педагогічні засади модернізації сучасної сільської школи, вдосконалення її управлінської діяльності та організація навчально-виховного процесу в різних типах початкових шкіл сільської місцевості.

На основі аналізу наукової літератури і педагогічної практики виокремлено провідні напрями професійної підготовки студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості: підготовка до розв'язання окремих завдань організації навчально-виховного процесу та управлінської діяльності в умовах початкової школи та навчально-виховного комплексу «початкова школа – дитячий садок».

Проаналізовано зарубіжний досвід з проблеми підготовки вчителів початкових шкіл в країнах Європейського Союзу, а також США, Канади, Японії, Росії. Виявлено основні напрями модернізації вищої педагогічної освіти: стандартизація і поліпарадигмальність професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів, інтеграція педагогічної освіти країн Європейського Союзу до загальноєвропейського освітнього простору, індивідуалізація навчання майбутніх педагогів, формування образу ефективного вчителя.

2. Виокремлено основні компоненти готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості: мотиваційно-ціннісний, когнітивний та діяльнісно-рефлексивний. Визначено та обґрунтовано критерії оцінювання сформованості компонентів готовності студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості: мотиваційний, змістовий та процесуальний. Виокремлено рівні сформованості компонентів готовності: високий, достатній, середній, низький та охарактеризовано їх показники. Для визначення динаміки сформованості компонентів готовності використано педагогічний моніторинг, який характеризувався систематичністю, застосуванням комплексного діагностичного інструментарію.

3. Аналіз сучасної системи загальної середньої освіти в Україні дав підстави виокремити провідні чинники, які впливають на розвиток загальноосвітніх шкіл у сільській місцевості – складна демографічна ситуація, соціально-економічні фактори та особливості навколишнього середовища. Зменшення народжуваності дітей зумовило скорочення загальноосвітніх навчальних закладів, малу наповнюваність шкіл і класів у сільській місцевості, що загострило проблему оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів, особливо у сільській місцевості, пошук нових моделей функціонування навчально-виховних закладів.

Проаналізовано варіативні типи загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості, зокрема: загальноосвітній навчальний заклад I ступеня, малочисельна початкова школа, навчально-виховний комплекс «початкова школа – дитячий садок», «школа-родина»; перспективні моделі сільських шкіл в педагогічній спадщині В. Сухомлинського, І. Ткаченка, О. Захаренка, П. Лосюка, можливості використання освітнього округу. Зазначені моделі загальноосвітніх навчальних закладів не втрачають актуальності у сучасних умовах. Досвід функціонування цих шкіл враховано у розробленні концепції дослідження.

Вивчення стану підготовки майбутніх учителів до роботи в загальноосвітніх навчальних закладах сільської місцевості показало його низький рівень: студенти слабо володіють знаннями про особливості роботи вчителя початкової школи сільської місцевості, мало обізнані з методикою організації навчально-виховного процесу у цих закладах та ін.

Результати вивчення досвіду роботи молодих учителів у початкових школах сільської місцевості засвідчили, що вони відчують певні труднощі, які зумовлені недостатнім рівнем їх

підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах та неналежною увагою до досліджуваної проблеми в процесі курсової підготовки, слабким навчально-методичним забезпеченням.

4. Враховуючи поліфункціональність та багатопредметність праці вчителя початкової школи сільської місцевості, розроблено концептуальні засади дослідження, найважливішими серед яких є: підготовка студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості має здійснюватися в структурі професійної діяльності як цілісна система неперервно й охоплювати всі складники цього процесу, при цьому має забезпечуватися індивідуальний професійно-особистісний розвиток студентів, використання їхнього вітагенного досвіду.

5. Теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості: формування у студентів позитивної мотивації до роботи в початковій школі сільської місцевості, збагачення змісту суспільних та гуманітарних дисциплін відомостями краєзнавчого характеру про сільський соціум в контексті роботи вчителя початкової школи, інтеграція психолого-педагогічної та методичної підготовки, неперервність взаємозв'язку теоретичної і практичної підготовки, використання вітагенного досвіду студентів.

6. Відповідно до концептуальних засад дослідження спрогнозовано систему підготовки майбутніх учителів до організації навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості, яку характеризують такі ознаки:

— цілеспрямованість і неперервність етапів підготовки, об'єднаних змістовно та організаційно;

— взаємозв'язок усіх складників професійної підготовки майбутніх учителів, розроблення і впровадження науково-методичного ресурсу;

— моніторинговий супровід формувального процесу.

Теоретично обґрунтовано та охарактеризовано модель системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості, що складається з теоретичного, формувального та оцінно-результативного блоків, взаємодія яких забезпечує цілеспрямоване і взаємопов'язане формування компонентів готовності до зазначеного виду професійно-педагогічної діяльності.

Теоретичний блок складають парадигма особистісно орієнтованої освіти, основні підходи, які використано в процесі підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості: системний, компетентнісний, середовищний, а також принципи цієї підготовки: професійної педагогічної спрямованості, врахування варіативних умов здобуття початкової освіти, навчального співробітництва, організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

У формувальному блоці відображено поетапність створення системи підготовки студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості, визначено та обґрунтовано педагогічні умови цього процесу, охарактеризовано його змістове та організаційно-методичне забезпечення.

На базовому етапі формування готовності майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості відбувалося через збагачення і переструктурування змісту педагогічних дисциплін знаннями про організацію навчально-виховного процесу в цих закладах, використання можливостей науково-дослідної та самостійної роботи, педагогічних практик. Організаційно-методичне забезпечення системи підготовки передбачало використання традиційних та інтерактивних методів і форм навчання, виконання курсових та дипломних робіт, завдань педагогічних практик. Сприятливе навчально-виховне середовище у вищому навчальному закладі забезпечувало комфортність психологічного мікроклімату в навчально-виховному процесі, позитивну мотивацію студентів.

На узагальнювально-корекційному етапі здійснювалася систематизація відомостей щодо організації навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості, одержаних на базовому етапі, та поглиблена підготовка і практичне використання студентами цих знань у процесі вивчення спецкурсу «Організація навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості».

Оцінно-результативний блок системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості охоплював мотиваційно-ціннісний, когнітивний та діяльнісно-рефлексивний компоненти готовності та діагностичний інструментарій визначення її сформованості: критерії, показники та рівні готовності.

7. Експериментальна перевірка ефективності запропонованої системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості підтвердила педагогічну доцільність розроблених нами концептуальних засад дослідження. Аналіз результатів експерименту засвідчив позитивну динаміку готовності студентів експериментальних груп до роботи в початковій школі сільської місцевості. Значно зросли кількісні і якісні показники високого і достатнього рівнів сформованості компонентів готовності студентів експериментальних груп до роботи в початковій школі сільської місцевості: мотиваційно-ціннісного – на 32,4% і 29,1%, когнітивного – на 17,2% і 27,6%, діяльнісно-рефлексивного – на 27,2% і 24,3%, що значно перевищують показники контрольних груп.

Підсумки експериментальної роботи підтвердили вихідну гіпотезу дослідження про те, що підготовка студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості буде ефективною за умов поетапності та неперервності процесу професійної підготовки майбутніх учителів, з урахуванням варіативності здобуття учнями початкової освіти та поліфункціональності педагогічної діяльності вчителя початкових класів, моделювання процесу підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості та забезпечення єдності мотиваційно-ціннісного, когнітивного та діяльнісно-рефлексивного компонентів цієї підготовки.

Це дає підстави стверджувати, що розроблена система підготовки забезпечує успішне формування готовності майбутніх учителів до означеного виду діяльності.

8. Для збагачення змісту педагогічних дисциплін знаннями про організацію навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості розроблено науково-методичне забезпечення, яке охоплює навчальну програму дисципліни «Педагогіка початкової школи» (розділ «Школознавство»), навчальний посібник «Основи школознавства».

Для систематизації, поглиблення та практичного використання знань про особливості роботи вчителя початкової школі сільської місцевості створено навчально-методичний посібник «Організація навчально-виховного процесу в сільській початковій школі», який містить навчальну програму спецкурсу для підготовки майбутніх учителів початкових класів, тексти лекцій, розробки семінарських та практичних занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи. Підготовлене науково-методичне забезпечення сприяє впровадженню моделі системи підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості у навчально-виховний процес вищих педагогічних навчальних закладів.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї багатогранної проблеми. Потребують подальшого вивчення питання врахування в підготовці майбутніх учителів варіативності здобуття початкової освіти, дослідження взаємозв'язку методичних та психолого-педагогічних знань, використання потенціалу предметів гуманітарного та суспільного циклів для формування позитивного іміджу вчителя сільської школи, розроблення навчально-методичного супроводу з окресленої проблеми для його використання у системі післядипломної освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

Монографія

1. Онишків З. М. Підготовка студентів до роботи в початковій школі сільської місцевості : монографія / З. М. Онишків. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. – 382 с.

Навчальні посібники, програми

2. Онишків З. М. Тестові завдання з педагогіки: навчальний посібник для студентів факультету підготовки вчителів початкових класів / З. М. Онишків. – Тернопіль : ТДПУ, 2001. – 115 с.

3. Онишків З. М. Основи школознавства: навчальний посібник для студентів педагогічних вузів / З. М. Онишків. – 3-є вид., допов. і перероб. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. – 176 с. (гриф МОН).

4. Кодлюк Я. П. Педагогіка початкової школи: програма навчального предмета / Я. П. Кодлюк, З. М. Онишків. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. – 56 с. (гриф МОН).

5. Онишків З. М. Організація навчально-виховного процесу в сільській початковій школі / З. М. Онишків. – 2-ге вид. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – 224 с. (гриф МОН).

Статті в наукових фахових виданнях України

6. Онишків З. М. Індивідуальні заняття в початкових класах / З. М. Онишків // Початкова школа. – 1998. – № 2. – С. 2–12.

7. Онишків З. М. Планування роботи методичного об'єднання / З. М. Онишків // Початкова школа. – 1998. – № 5. – С. 40–43.

8. Онишків З. М. Сільська початкова малокомплектна школа в умовах переходу на нову структуру і зміст освіти / З. М. Онишків // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2001. – № 5. – С. 6–9.

9. Онишків З. М. В. О. Сухомлинський про індивідуалізацію навчально-виховного процесу в початкових класах / З. М. Онишків // Початкова школа. – 2002. – № 9. – С. 30–32.

10. Онишків З. М. Ознайомлення студентів з особливостями роботи початкової школи сільської місцевості / З. М. Онишків // Проблеми педагогічних технологій : збірник наукових праць. Волинський державний університет імені Лесі Українки, Волинський академічний дім. – Луцьк : [б.в.], 2002. – № 3. – С. 230–235.

11. Онишків З. М. Індивідуалізація навчального процесу як науково-педагогічна проблема / З. М. Онишків // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2002. – № 9. – С. 6–9.

12. Онишків З. М. Формування навичок самоконтролю в учнів малокомплектної початкової школи / З. М. Онишків // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2004. – № 2. – С. 119–122.

13. Онишків З. М. Формуємо вміння планувати навчальну діяльність / З. М. Онишків // Початкова школа. – 2006. – № 6. – С. 50–53.

14. Онишків З. М. Особливості організації індивідуального навчання учнів початкової школи сільської місцевості / З. М. Онишків, Я. Ф. Морська // Початкова школа. – 2007. – № 8. – С. 45–47.

15. Онишків З. М. Використання можливостей завдань підручників для індивідуалізації навчальної роботи на уроці / З. М. Онишків // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2008. – № 6. – С. 82–88.

16. Онишків З. М. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до інноваційної діяльності / З. М. Онишків // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць. – Випуск 28. – Вінниця: ТОВ фірма «Пленер», 2009. – С. 365–369.

17. Онишків З. М. Проблема індивідуалізації навчання у практиці роботи сільської початкової школи / З. М. Онишків, О. П. Онишків // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2009. – № 4. – С. 59–63.

18. Онишків З. М. Навчально-виховний комплекс «дошкільний навчальний заклад – початкова школа»: шляхи забезпечення наступності / З. М. Онишків // Педагогічний дискурс: зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. – Хмельницький : ПП. Балюк І.Б., 2011. – С. 372–376.

19. Онишків З. М. Мультимедіа в початковій школі / З. М. Онишків // Початкова школа. – 2012. – № 5. – С. 48–51.

20. Онишків З. М. Середовищний підхід в організації навчально-виховного процесу в сільській початковій школі / З. М. Онишків // Імідж сучасного педагога. – 2012. – № 5. – С. 62–64.

21. Онишків З. М. Організація виховної роботи в сільській початковій школі / З. М. Онишків // Початкова школа. – 2012. – № 12. – С. 58–60.

22. Онишків З. М. Стан готовності майбутніх учителів до роботи в сільській початковій школі / З. М. Онишків // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2012. – № 4. – С. 9–17.

23. Onyshkiv Z. Training of future teachers to the work in primary school in rural area / Z. Onyshkiv // Proceedings of the National Aviation University. – 2013. – № 4 (57). – P. 165–170.

24. Онишків З. М. Розвиток початкової освіти в умовах національного відродження України / З. М. Онишків // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / ред. кол.: Н. С. Побірченко (гол. ред.) та ін. – Умань : ФОП Жовтий О.О., 2014. – Випуск 51. – С. 206–212.

25. Онишків З. М. Концептуальні засади підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості / З. М. Онишків // Молодий вчений. – 2015. – № 8. – С. 122–127.

Статті у зарубіжних наукових виданнях

26. Онышкив З. М. Педагогические условия подготовки будущих учителей к работе в сельской начальной школе / З. М. Онышкив // Концепт. – 2014. – № 10 (октябрь). – ART 14271. – URL: <http://e-koncept.ru/2014/14271.htm>. – Гос. рег. Эл No ФС 77-49965. – ISSN 2304-120X.

27. Онышкив З. М. Стандартизация профессионально-педагогической подготовки будущих учителей начальных классов в зарубежных странах / З. М. Онышкив // Ярославский педагогический вестник. – 2014. – № 4. – С. 95–101.

28. Онышквив З. М. Подготовка студентов к организации обучения по индивидуальной форме / З. М. Онышквив / Начальная школа. – 2014. – № 6. – С. 70–75.

29. Онышквив З. М. Динамика сформированности готовности будущих учителей к работе в начальной школе сельской местности / З. М. Онышквив // Концепт. – 2015. – № 07 (июль). – ART 15252. – 0,5 п. л. – URL: <http://e-kon-sept.ru/2015/15252.htm>. – ISSN 2304-120X.

Опубліковані праці апробаційного характеру

30. Онышквив З. М. Актуальні проблеми диференціації навчання в початкових класах / З. М. Онышквив // Сучасна початкова школа; проблеми, пошуки, знахідки / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 18–19 квітня 1996 р.); ред. колегія З. М. Онышквив та ін. – Тернопіль : [б.в.], 1996. – Ч.І. – С. 64–65.

31. Онышквив З. М. Безперервна педагогічна практика студентів факультету підготовки вчителів початкових класів / З. М. Онышквив // Безперервна педагогічна практика студентів як первинна форма їх професійної практичної підготовки (Вінниця, 14–16 грудня 1999 р.). – Вінниця : «Універсум-Вінниця», 1999. – С.133–135.

32. Онышквив З. М. Методична робота з учителями малокомплектних початкових шкіл / З. М. Онышквив // Сільська школа: стан, проблеми та перспективи розвитку. Матеріали науково-практичної конференції (Київ, 14-15 квітня 1999 р.). – К. : ВБФ «Школа майбутнього», 2000. – С.155–157.

33. Онышквив З. М. Підготовка студентів до роботи в умовах малочисельної початкової школи / З. М. Онышквив, О. П. Онышквив // Шляхи модернізації вищої освіти в контексті євроінтеграції : матеріали регіонального науково-практичного семінару (Тернопіль, 20–21 травня 2008 р.) / за заг. ред. Г. В. Терещука. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С.169–171.

34. Онышквив З. М. Використання інноваційних підходів у викладанні педагогічних дисциплін / З. М. Онышквив, О. П. Вашків // Январские педагогические чтения: Современное образование как процесс формирования человека, общества, государства (Симферополь, 28 января 2010 г.). – Симферополь : КРП «Издательство «Крымчупедгиз», 2010. – С.49–52.

35. Онышквив З. М. Ознайомлення студентів з використанням комп'ютерної мультимедіа в початковій школі / З. М. Онышквив // Шляхи удосконалення навчального процесу в контексті інноваційних змін у системі вищої освіти : матеріали регіонального науково-практичного семінару (Тернопіль, 25–26 травня 2011 р.) / за заг. ред. Г. В. Терещука. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – С.124–129.

36. Онышквив З. М. Ознайомлення студентів з основними напрямками модернізації початкової освіти у відповідності до вимог нового Державного стандарту загальної початкової освіти / З. М. Онышквив // Підготовка майбутніх учителів до реалізації Державного стандарту загальної

початкової освіти : матеріали регіонального науково-практичного семінару (Тернопіль, 29–30 травня 2013 р.); за ред. В. М. Чайки. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – С.10–14.

37. Онишків З. М. Організація педагогічної практики студентів у країнах зарубіжжя / З. М. Онишків // Педагогічна освіта і наука: традиції, реалії, перспективи / Всеукраїнська науково-практична конференція (Умань, 10–11 жовтня 2013 року). – Умань : ФОП Жовтий О.О., 2013. – С.72–75.

38. Онишків З. М. Підготовка майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості / З. М. Онишків // Проблемы модернизации образовательного процесса в школе и вузе. Традиции и инновации в педагогике начальной школы. Материалы международной научно-практической конференции (Симферополь, 31 января 2013 г.). – Симферополь : Издательство «Оджакъ», 2013. – С.196–197.

39. Онишків З. М. Формування готовності майбутніх учителів до організації навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості / З. М. Онишків // Проблеми розвитку вищої школи та економіки в ХХІ столітті: збірник тез та виступів учасників Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Степана Дем'янчука (Рівне, 3–4 жовтня 2013 р.). – Рівне : РВЦ МEGУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2013. – С. 236–238.

40. Онишків З. М. Ознайомлення майбутніх учителів з особливостями роботи різних типів сільських початкових шкіл / З. М. Онишків // Materialy VIII mezinarodni vedecko-prakicka conference (Praga, «Dny vedy – 2012»). – Dil 26. Pedagogika: Praga / Publishing House «Education and Szince» s.r.o. – P. 44–48.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

41. Онишків З. М. Особливості вивчення курсу «Вступ до педагогічної професії» в умовах кредитно–модульної системи навчання / З. М. Онишків // Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу: досвід впровадження кредитно–модульної системи організації навчального процесу в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка / за ред. В. В. Грубінка. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – Ч. 3. – С.112–115.

42. Онишків З. М. Індивідуалізація навчального процесу в умовах сільської початкової школи / З. М. Онишків // Спільний шлях: Збірка наукових праць / за ред. Б. Ґабоди та І. Ліпчеї. – Ужгород : ПоліПрінт, 2006. – С.55–61.

43. Онишків З. М. Інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення курсу «Педагогіки» в умовах кредитно-модульної системи навчання / З. М. Онишків / Acta Beregsasiensis.

Науковий вісник Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II. – Том. 7. – № 1. – 2008. – С. 104–114.

44. Онишків З. М. Методичні рекомендації з педагогічної практики «Перші дні дитини в школі» / З. М. Онишків. – Тернопіль : ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. – 20 с.

АНОТАЦІЇ

Онишків З.М. Система підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи в загальноосвітніх навчальних закладах сільської місцевості. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України, Тернопіль, 2016.

У дисертації обґрунтовано систему професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості. Визначено сутність поняття «початкова школа сільської місцевості». Виокремлено та охарактеризовано типи загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості, чинники впливу на якість початкової освіти.

Обґрунтовано концептуальні засади, основні підходи, принципи, розроблено модель системи професійної підготовки майбутніх фахівців до роботи в початковій школі сільської місцевості, визначено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів у вищих педагогічних навчальних закладах до роботи в початковій школі сільської місцевості.

Розкрито змістове та організаційно-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості, визначено критерії, показники та рівні сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивного та діяльнісно-рефлексивного компонентів готовності майбутніх фахівців до організації навчально-виховного процесу в початковій школі сільської місцевості.

Ключові слова: початкова школа сільської місцевості, типи загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості, готовність до роботи в початковій школі сільської місцевості, система підготовки майбутніх учителів до роботи в початковій школі сільської місцевості.

Онышкив З.М. Система подготовки будущих учителей начальных классов к работе в общеобразовательных учебных заведениях сельской местности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Министерство образования и науки Украины, Тернополь, 2016.

В диссертации обоснована система профессиональной подготовки будущих учителей к работе в начальной школе сельской местности. Определена сущность понятия «начальная школа сельской местности». Выделены и охарактеризованы типы общеобразовательных учебных заведений в сельской местности, факторы влияния на качество начального образования.

Обоснованы концептуальные положения, основные подходы, принципы, разработана модель системы подготовки будущих учителей к работе в начальной школе сельской местности, определены педагогические условия подготовки будущих учителей в высших педагогических учебных заведениях к работе в начальной школе сельской местности.

Раскрыто содержательное и организационно-методическое обеспечение подготовки будущих учителей к работе в начальной школе сельской местности, определены критерии, показатели и уровни сформированности мотивационно-ценностного, когнитивного и деятельностно-рефлексивного компонентов готовности будущих специалистов к организации учебно-воспитательного процесса в начальной школе сельской местности.

Ключевые слова: начальная школа сельской местности, типы общеобразовательных учебных заведений в сельской местности, готовность к работе в начальной школе сельской местности, система подготовки будущих учителей к работе в начальной школе сельской местности.

Onyshkiy, Z. M. The system of training of future junior school teachers to work in comprehensive educational institutions in rural area. – Manuscript.

The dissertation is for obtaining the degree of doctor of philosophy in pedagogy in the specialty 13.00.04 – theory and methodology of professional education. – Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, Ternopil, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2016.

The system of professional training of future teachers to work in a junior school in rural area is substantiated in the dissertation. The essence of the notion “junior school in rural area” is defined.

Main stages of the development of primary education and professional training of junior school teachers for rural schools are defined. The notion of “readiness of future teachers to work at a junior school in rural area” is defined. Major directions of modernization of professional training of junior school teachers abroad are characterized: standardization of professional and educational training of future teachers; integration of pedagogical education of European Union countries into the common European educational space; individualization of studying of future teachers; formation of image of an effective teacher; Multi-paradigmaticness of training of future teachers.

Major directions of research on the issues of operation of rural schools are singled out: historical and educational aspects of rural junior school development, improvement of administrative operation and educational process at a rural school, functioning of different types of rural junior schools, training of students to work under the conditions of a rural junior school.

The demographic, social, economic and natural factors of influence on the quality of primary education are singled out and characterized. Advanced types of comprehensive educational institutions in rural area are characterized: a comprehensive educational institution of the 1st degree, a small elementary school, a “junior school-kindergarten” educational complex, a school-family, an educational district, models of rural schools in the pedagogical heritage of V. Sukhomlynsky, I. Tkachenko, O. Zakharenko, P. Losyuk.

Conceptual provisions of the system of training of future teachers to work in a junior school in rural area are substantiated: preparation of students to work in a junior school in rural area is implemented within the structure of professional pedagogical activities, the formation of readiness to pedagogical activities envisages individual, professional and personal development of students, utilization of students' vital experience in the process of professional and pedagogical training.

The main paradigm of the process of training of students to work in a junior school in rural area, which acts as a theory of personality-oriented education, as well as major approaches used in the research process – systematic, competence-based, environmental – are characterized.

The model of the training of future teachers to work in a junior school in rural area, which includes theoretical, forming, assessment and productive units, is designed.

The main principles of the system of training of future teachers to work in a junior school in rural area are identified and disclosed: professional pedagogical orientation, taking into account the variant conditions of obtaining of primary education, educational cooperation, organization of subject-subject interaction.

The efficiency of influence of isolated pedagogical conditions on the process of training of students is theoretically substantiated and characterized: formation of students' positive motivation to work in a junior school in rural area; enrichment the content of social sciences and humanities with the knowledge of social and local history of rural society, taking into account the specifics of work of a rural school teacher; integration of psychological, pedagogical and methodological training; the continuity of the relationship of theoretical and practical training; utilization of students' vital experience.

The substantive, organizational and methodological support of training of future teachers to work in a junior school in rural area is disclosed: the use of the content of educational material, forms and methods of teaching in the process of studying pedagogical disciplines is characterized. The criteria and indicators of formation of motivational, value, cognitive and activity-reflexive components of readiness of future specialists to organizing educational process in a junior school in rural area. The levels of formation of components of readiness are identified: high, sufficient, medium, low.

The qualitative and quantitative data received in the process of experimental studying proved the efficiency of the developed system of training of students to work in a junior school in rural area, the

expediency of its practical introduction in the process of training of future junior school teachers in higher educational institutions.

The main results of the study could be used in the process of training of junior school teachers in higher educational institutions in the context of teaching pedagogical disciplines, methodologies of teaching school subjects and also to improve pedagogical skills of junior school teachers in the process of post-graduate training.

Key words: junior school in rural area, types of comprehensive educational institutions in rural area, readiness to work in a junior school in rural area, system of training of future school teachers to work in a junior school in rural area.

Підписано до друку 05.05.2016 р.

Формат 60x84/16.

Папір друк. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.

Наклад 100 прим. Зам. № 05/16/1–7.

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"

46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,

Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників

і розповсюджувачів видавничої продукції

серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.

ФО Осадца Ю.В.